

ՉՈՒՆՐԱ ԵՐՎԱՆԴՅԱՆ

ԱՐՑԱԽ ԱՇԽԱՐՀԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՎՈՐՈՒՄԸ ՎԱՐԴԱՆ ՀԱԿՈՒՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

Բանալի բառեր՝ պոետական, հիմնարար, բնաշխարհիկ, կոթողային, փառերգող, աստվածանվեր, ներաշխարհային, խորհրդանիշ-օրինակ, ինքնաճանաչման, սրբագործված:

Քաղաքական, սոցիալ-բարոյական ու հոգեբանական դժվարին կացությունները իրենց հետ գրականություն են բերում նոր հնչերանգներ, նոր վարքագիծ ու նոր կենսադիրքորոշում: Ամսան չէ նաև Վարդան Հակոբյանի ստեղծած գրականությունը, որի էջերում ոչ միայն ի բաց ասվածը, այլև ներխուժային տարածքներում պահված ենթատեքստային գաղտնաշերտերն են իրենց ներքին ազդակներով տեսանելի դարձնում պոետական վարքագիծն ու դիրքորոշումը, բանաստեղծելու և աշխարհը ընկալելու կերպը:

Հակոբյանի պոետական աշխարհում, մեծ մասամբ անսպասելի, խոսքային զուգորդումների միջոցով ձևավորվում են գեղարվեստական պատկերների իմաստային շերտեր, որոնց գաղտնագրերի բացում-ընթերցումով է հնարավոր հասու դառնալ հեղինակի գեղագիտական իդեալին, տեսնել նրա մտածումների խորքը՝ դառնալով ինքնատիպ փոխաբերություններով, մետաֆիզիկական այլաբանություններով հարուստ բանաստեղծական խոսքի հարընթաց փոփոխությունների վկան:

Վարդան Հակոբյանի գեղագիտական իդեալը արցախցու կոթողային տեսակն է, արցախցու այն տեսակը, որ սարեր է տեսնում «անգամ թռչող հավքի թևիկներին», իսկ հարընթաց փոփոխություններով պոետական խոսքի գերակա թեման «սրտի չափ փոքր, աշխարհի չափ մեծ»¹ Արցախն է, որտեղ՝ «Անաշուն տխրություն է: Թռչուններն արցախյան երկնքում// սավառնող խաչեր են, երբ իջնում են քարի՝ //քարը դառնում

* Հոդվածն ընդունվել է 27.05.2019 թ., երաշխավորվել է տպագրության բանասիրական գիտությունների թեկնածու Կիմ Գաբրիելյանի կողմից՝ 04.06.2019 թ., ստորագրվել է տպագրության՝ 05.06.2019 թ.:

1 **Մուշեղ Գալստյանի՝** Հայաստանը բնութագրող խոսք-պատկերն է (Քեզ վերևից չպետք է նայել, Եր., «Նաիրի» հրատ., Եր., 1990, էջ 10):

Ե վանք, երբ ծառի են իջնում //ծառը դառնում է եկեղեցի...»
(«Կոնդոլիզա Ռայսը Ղարաբաղում»):

Բանաստեղծի կերպարավորած բնապատկերներում անգամ փոխաբերականացված հերոսները հիմնականում Արցախն ու արցախցիներն են: Հեղինակը գեղագիտական միջավայր ստեղծող մանրահամակարգի բազմատեսակ տարրերով է իրականացնում իր հավատամքի հիմը կազմող հայրենի եզերքի և նրա մարդկանց ճակատագրի պատկերավորումը՝ դրանով իսկ գեղարվեստականացնելով նրանց գոյի և հավերժելու իմաստասիրական հիմնադրույթը:

«Չկա հայրենիք, որ չունենա իր արվեստը, ուրեմն և չկա արվեստ, որ չունենա իր հայրենիքը», - գրում է Վահրամ Փափազյանը: Մեծ արտիստի խոսքից օգտվելով՝ վերաբանաձևումով ասենք՝ Արցախ աշխարհի բանաստեղծ Վարդան Հակոբյանի արվեստի հայրենիքը Արցախն է: Իրողություն, որ բանաստեղծն իր համար մեծ երանությունն ու պատիվ է համարում՝ *«Իսկ Մայակովսկին կամ Ուիթմենը որտեղի՞ց իմանան, թե // ինչ երանություն է՝ չճանաչված երկրի // քաղաքացի և, առավել ևս՝ բանաստեղծ լինելը»* (**«Հանգրեք մուկը»**):

Արցախով հպարտանալն ու նրա հանդեպ տածած անսահման սերը Հակոբյանի գեղագիտական աշխարհի հիմնարար տարրերից են, և պատահական չէ, որ նրա բանաստեղծական եության խորքն ու տարածքը ամբողջ հարստությամբ երևում են հենց Արցախին և արցախցուն նվիրված գործերում, որոնց հենքում արցախյան բնաշխարհիկ խորապատկերներով ու գունդերանգով գեղարվեստականացված արցախական ոգին է, հավատն ու լավ օրվա երազանքը: Հայրենի եզերքի նկատմամբ տածած խորունկ սերը, նրա խորհրդանիշներով՝ ժայռ ու քերծով, վանք ու մատուռով, քար ու խաչքարով անսահման հիացումը, ինչպես և նրա ոգեպինդ գավակների հանդեպ ունեցած հպարտության զգացումը միշտ աներեր են պահել Վարդան Հակոբյանի հավատն ու պոետական ոգին: Հենց այդ հավատն ու ոգին և իր ժողովրդի արժանապատիվ ապագայի հույսը ստեղծեցին նրա՝ գեղարվեստական աշխարհ բերած ազգային ինքնագիտակցության յուրատիպ կերպը:

Ընդհանրապես անմեկնելի է այն կապի գաղտնագիրը, որ կա մարդու և հայրենիքի, ինչպես և ծննդյան եզերքի միջև (*«Իմ երակներով անլուռ հոսում է, // Ծաղկում է լեզվում հող ու հայրենիք»*, *«Ես ինձ «տանել» չեմ կարողանում, // երբ Ստեփանակերտում չեմ»*): Հայեցման հավաստումն են հայրենյաց

հողի համար նահատակվող-մարտիրոսվողների, հերոսացող-անմահացողների, նրանց առաջնորդող առեղծվածային ոգու մասին անհիշելի ժամանակներից հյուսվող հերոսապատումներն ու ասքերը:

Ոգու որոնման ճանապարհին ունեցած ցավի ու տառապանքի զգացումները, մաքառման դառնությունները, ճանաչման ու հաստատման բերկրանքը, ինչպես և որոնումները հաղթանակով պսակելու զգացողությունները Հակոբյանի պոեզիայում դարձել են գեղարվեստական խտացումներ, վերածվել գեղագիտական վիճակների ներթափանցումներով հյուսվող բարձրարվեստ խոսքի պոետական կենսավորումներ: Պետք է ասել, որ դրանցում Արցախ աշխարհի թեմայի գերակայությունը պայմանավորված է ոչ միայն հեղինակի աշխարհայացքով, այլ նաև ոչ վաղ անցյալի արյունոտ իրադարձությունների, դրանց հաջորդած կենսաերևույթների նրա ցավոտ ընկալումներով. *«Օրը սպասումից ցամաքած առու է: Տխրության // տերը պոետն է միայն: Իր հողի վրա տուն // ունենալն արցախցու կերպ է: Ուրիշ հողում չմեռնելը՝ // նույնպես» («Դիրքեր»):*

Ընդհանրապես բանաստեղծի գեղագիտական խոհամաստասիրության առանցքը ներդաշնակ կյանքի երազանքն է, իսկ գեղագիտական հիմնասկզբունքներից կարևորվողը՝ արցախցու կերպարը կերտել-ներկայացնելը:

Հայի ենթագիտակցական ոլորտում արցախահայության ընդհանրացված կերպարը անդրադարձվում է որպես հերոսականության խորհրդանիշ: Այդ հավաքականության՝ հողի՝ որպես հայրենիքի արքետիպի ընկալման յուրակերպությունը, հավելած ագերական ախտածին իրականության նկատմամբ ունեցած համառ, անվերապահ ժխտողական վերաբերմունքը, գոյավորել են հայի մի տեսակ, որն իր հոգեկերտվածքով ու գոյաբանական համակառույցով, իրոք, կոթողային է:

Արցախահայության բնավորությունն ամբողջացնելու միտումով բանաստեղծը քնարական հերոսի էությունը, այդ էության բարոյական հիմքերը վեր է հանում իր գեղագիտական մտահղացումը իրականացնող գեղարվեստական ինքնատիպ պատկերների միջոցով՝ *«Մեր բնույթը մեր հողից ենք առել, // և հողն Արցախա, բնավ էլ, հող չէ, //իմաստություն է, // հավատի հող է, // կացին էլ առնեն՝ // չտաշվող կող է, // և գուղձն ամեն՝ // թոնրաթեժ պող է...» («Տաճարն Աստծո»):*

Արցախցու գիտակցական և բարոյական աշխարհում ազ-

գայինի անխեղաթյուր ներկայությունը հատկապես անցյալ և ներկա դարաշրջանների հայտնի պատմական իրադարձությունների համապատկերում նրա կերպարը վերածել է խորհրդանշ-օրինակի. այն ընկալվում է որպես ազգային ինքնաճանաչման և ինքնագնահատման հատկանիշները մարմնավորող-խտացնող կերպար:

Հակոբյանի՝ Արցախը, արցախցու աներևակայելի համառությունն ու անկոտրում ոգին փառեբանական պատկերացումներն ու պոեմները հզոր շեշտադրումներով գործեր են, որոնցում յուրատիպ խոսքի զորությամբ, ստեղծագործական վարպետ հնարանքների գործադրմամբ մարմնավորվում, տեսանելի են դառնում թե՛ աստվածանվեր այդ աշխարհի ամբողջ գեղեցկությունն ու հմայքը, թե՛ նրա զավակների անուրանալի հերոսականությունն ու անսահման նվիրվածությունը հայրենի եզերքին՝ «*Ես գիտեմ աղբյուր-խոսքեր, որ երբ հնչում են, իմ // երկրի մարդիկ ոտքի են կանգնում, ծայնակցում, // գլուխները՝ վեր, // հայացքով՝ դեպի արևը, և այդ պահերին // որդիանում է լույսը նրանց բոցեղեն բիբերում: // Աստծո լույսի մեջ ամեն առավոտ հիմն է Արցախի*»:

Ընդ որում, հարկ է ընդգծել, որ Հակոբյանի բանաստեղծական համակարգի բաղադրատարրերը, տվյալ դեպքում՝ բառերը, պատկերները, գեղարվեստական հնար-հնարանքները, որոնցով ներկայացվում, մարմնավորվում են հայրենի եզերքն ու նրա մարդիկ, ամենևին պարտադրող, ընթերցողի ուշադրությունն իրենց վրա սևեռող շեշտվածությամբ չեն: Դրանք անմիջական, հուզազգացական վարակիչ կենսուժով հարուստ ստեղծագործություններ են, իսկական վարպետության գրավականներ: (Համո Սահյանը հրաշալի է բանաձևել *վարպետությունը*՝ «Իսկական վարպետությունն այն է, որ վարպետությունը չերևա»)¹: Այս առումով տեղին է գրականագետ Արքմենիկ Նիկողոսյանի բնորոշիչ խոսքի մեջբերումը՝ «Սա փորձ ունեցող, ճանապարհ անցած և ճանապարհներին իմաստնացած բանաստեղծի պոեզիա է, որին չեն գայթակղում անպայման աչքի ընկնելու ժամանակավոր հնարանքներն ու միջոցները. նա ի սկզբանե ձերբազատված է այն բաներից, որոնցից բոլորն են հետագայում ձերբազատվում՝ փորձառություն ձեռք բերելուն զուգահեռ: Ուստի՝ Հակոբյանի պոեզիան ճանապարհ պարագրկող ու ճանապարհ բացող պոեզիա է, իսկ նրա ջան-

¹ Սահյան Համո, «Բանաստեղծությունը ծնվում է ցավից». *հարցազրույց*, «Գարուն», թիվ 9, 1984:

քը արդի բանաստեղծության զարգացման պարագծում գնահատելի»¹:

Ի դեպ, Վարդան Հակոբյանի ստեղծած գրականության էջերում յուրատիպ դրսևորումներով են կերպարավորված նաև արցախյան պատերազմը, արյան գնով կերտած հարաբերական խաղաղությունն ու այն պահպանող հայ գինվորը:

Անվերապահ իրողություն է. մեր ժողովրդի գոյապահպանման զորեղ կռվաններից, ազգային կեցության բարոյահոգեբանական հիմնարկներից մեկը եղել և մնում է վերաբերմունքը ազգային հերոսների, հանուն հայրենիքի իրենց կյանքը զոհաբերած ու սրբացված նահատակների և նրանց նշխարված հիշատակների նկատմամբ («Հողն Արցախս վրեժվում, որդոց շիրմին մխում է»): Բոլոր ժամանակներում էլ գործել է հայ մարդու այն գիտակցումը, թե՛ «Մեռելների աճյունն է ստեղծում Հայրենիք»²:

Հերոսացածների հիշատակները պահել-պահպանելը անկորուսելի արժեք է. այս բանաձևվող հայեցումը ոգեշունչ պատկերավորումով է արտահայտվում Հակոբյանի ինչպես «Տաճարն Աստծո» շարքի բանաստեղծություններում, այնպես էլ «Տաճարն Աստծո» պոեմում: Մեջբերենք մի հատված **«Տաճարն Աստծո»** պոեմից՝ զգալու համար խոսքի պատկերավոր հնչումների ներգործությունը, երբ այն մեր հերոսներին է վերաբերում.

*Մի ողջ զորամաս՝
Արցախ աշխարհից...
Արցախ աշխարհից
մարտնչման ելած ամեն մի գինվոր՝
ամրակուռ մի վանք
ու մի Ամարաս...*

Անթաքույց դառնությամբ է բանաստեղծն արտահայտում իր վերաբերմունքը «կերտվող հերոսների» նկատմամբ: Ըստ բանաստեղծի դավանած բարոյականի՝ «Հերոսը պիտի աճի հողից ու // բարձրանա այն դաշտում, ուր պատերազմ է // խաղաղության համար, ուր ինքը չի կարող չաճել, // քանզի այդտեղ մարդկանց արյուն է հեղվել»:

1 Նիկողոսյան Արքմենիկ, Ուղու շրջանցում՝ հանուն ճանապարհի (Վ. Հակոբյան, Փակիր աչքերով՝ չերևաս, էջ 9):

2 Քաղված է Ալֆոնս դը Լամարթինի խոսքաշարից:

Կեղծ ու սուտ, սարքովի, «տաշտշած» հերոսից ազատված գրականությունը միայն կարող է իրականացնել իր առաքելությունը և համաժողովրդական հերոսականությունն ու ձեռք բերած հաղթանակը մշակութային ու ոգեկերտ արժեքների վերածել:

Հակոբյանը քաղաքացիական մեծ պատասխանատվությամբ է իր ստեղծագործություններով հասարակական վերաբերմունք ձևավորում ինչպես հանուն հայրենիքի լինելիության իրենց կյանքը զոհաբերած մարտիկների, այնպես էլ նրանց արյամբ սրբագործված ազգային բարոյականության նկատմամբ: Նրա հայրենանվեր գաղափարները վերածվում են դավանանքային հոգաբույժների՝ դառնալով հասցեատեր սերունդների հոգևոր հարստության, հավատի ու ոգու սյունը պահպանող հիմնաքարերից մեկը՝ *«Մենք՝ որդիք Հայկի, արդար ու վսեմ, // Դավ ու դառնություն այդ ե՞րբ չենք տեսել, // Բայց ոչ մի անգամ, Աստված է վկա, // Արցախին հաղթող չի եղել, չկա...»* (**«1988 թիվ, փետրվար»**):

Արցախի անապարտելիությանը հավատացող բանաստեղծը խիստ մերժողական վերաբերմունք ունի ազգային արժեքները ժխտելու միտված գաղափարախոսության, հայրենալքության հանդեպ՝ *«Մեր ունեցածը մի Քիրս, մի Մռով, // Թողնում-զնո՞ւմ ես... Ես իմ հայացքը // շրջում եմ քեզից հավիտյան խռով...// ու չեմ էլ ասում, // թե՛ գնաս բարով // ու չեմ էլ ասում, // թե՛ մնաս բարով...»* (**«Մեր ունեցածը մի Քիրս...»**):

Այնուամենայնիվ, «խռով» բանաստեղծը չի կարողանում չասել նաև իր հորդորի խոսքը. *«Մենք արծիվների հետ ենք մեծացել, // Քիրսը ախպերն է մեր լույս-հավատի: // Մի՛ լքիր լեռդ - ինչքան էլ խոցեն, // Մնա լեռան հետ՝ լեռը կհաղթի* (**«Հասակ ենք առել այնտեղ...»**):

Բանաստեղծի աշխարհայացքը, հասարակական, սոցիալ-քաղաքական ըմբռնումներն ու ազգային ձգտումները ձևավորում են կենսունակ ավանդների արժեհամակարգեր, որոնց հիմնախնդիրը հայերին, որտեղ էլ որ ապրելիս լինեն, ազգային գաղափարի շուրջ համախմբելն է՝ *«Հողը դարձնենք բերդ... Եվ դուռ չբացե՛ք // Ինչ թաթ էլ ցույց տան դռան նեղ ճեղքից...// Սրբեք մամուռը, բառն ընթեռնեցեք, // Արյուն է կաթում մեր ամեն խոսքից»* (**«1988 թիվ, փետրվար»**):

Եվ պատգամը՝ տրված քնարական հուզառատ գեղումով «Տաճարն Աստծո» պոեմի մուտքի խոսքում՝ *«Հեղինակի կողմից»* վերտառված. *«Ամեն մի արցախցու վերադարձ, դա Ար-*

ցախի վերադարձն է Արցախ: Մեր թւերով, մեր արմատներով ամուր գրկենք ու պինդ պահենք մեր չքնաղ, մեր հրաշալի, մեր անկրկնելի, իրենով այս աշխարհը գեղեցկացնող Արցախը: Աշխարհում գեղեցիկ ու չքնաղ շատ աշխարհներ կան, բայց ոչ մեկը Արցախ չէ: Արցախի սերը, դա տաճար է աստվածային»:

Հրանտ Մաթևոսյանը, որին պակաս չէր անհանգստացնում ժողովրդի՝ ազգային գաղափարի շուրջ համախմբվել կարողանալու խնդիրը, գրում է. «Հասարակական կյանքը իր բոլոր բաղադրամասերով կանգնած է փորձության առաջ: Բայց ինչ էլ որ լինի, ինքնապաշտպանության բնագոյը մեզ մղելու է ինքնատարբերակման, ինքնապահպանության ճանապարհ: ...Վերադարձ է լինելու ինքներս մեզ»¹:

Որ «ինքներս մեզ վերադարձը» հաստատապես լինելու է, չի կասկածում հայկնժդեհական ոգին կրող և ոչ մի հայ: Այդ ոգին թւածել է մեր բոլոր ավարայրներում և դարձել ներշնչանքի հզոր ուժ ազգային մշակույթի բոլոր բնագավառներում, գրականության մեջ՝ առավելապես, քանի որ, ինչպես Բրուկո Շուլցի բանաձևման մեջ է ասվում. «Ոգու նախասգբնական գործը հեքիաթներ պատմելն է, «պատմություններ» արարելը: Մարդկային իմացության շարժիչ ուժն այն հավատն է, որ ի վերջո այն կգտնի աշխարհի վերջնական իմաստը»²:

«Ինքներս մեզ վերադարձի» խոր հավատով է ներշնչված նաև Վարդան Հակոբյանի ստեղծած գրականությունը:

Բանաստեղծի գեղագիտական իդեալը հիմնականում հայրենի եզերքի՝ անպատերազմ, խաղաղ կյանք ունենալու գաղափարի շուրջ է ծավալվում: Սակայն նրա գեղագիտական աշխարհի որոշիչ տարրերից են նաև ժամանակի պատմական, ազգային, բարոյահոգեբանական ու իմաստասիրական հարցերի արծարծում-արտածումները, որոնք մեծ մասամբ ներկայացվում են գոյապահպանական ու հասարակական հարցադրումների համապատկերում: Այս առումով առանձնանում են նրա պոեմներն ու վիպերգությունները («Համանվազ», «Գողգոթա», «Երամականչ», «Տաճարն Աստծո», «Մաշտոցն Ամարասում», «Քրիստոսի ծաղիկները»), ինչպես և տիրադների շարքը («Հիմարության առիթմի», «Բառը հասարակածի վրա», «Սուրբ սատանա», «Գրառումներ նշանի տակ», «Երկու միլիոն զոհերի ձայնով», «Լույսի հեղինակը»):

1 Մաթևոսյան Հրանտ, Հարցազրույց, «Հայություն», թիվ 6, 1996:

2 Բրուկո Շուլց, Առասպելը և իրականությունը, var addthis_config = {«data_track_addressbar»: false}:

Պոեմների գաղափարական ու գեղագիտական հարցադրումները պայմանավորված են բանաստեղծի գեղարվեստական ըմբռնումներով, ազգամշակութաբանական և գեղագիտական հայացքներով ու մտածումներով:

Ամենատարբեր թեմաները Հակոբյանի պոեմներում միավորվում են մի ընդհանրությամբ, որի առաջատար տարրերը հեղինակային ինքնակերպ դիտարկումներն ու ընկալումներն են, որոնցով ներկայացվում են ժամանակի մեջ իրենց արդիական նշանակությունը և արժեքն ունեցող երևույթներն ու փաստերը: Այդ պոեմները տարբեր ժամանակների, տարբեր իրականությունների, պատմական տարբեր իրողությունների խորաշերտերը թափանցող և քաղաքացիական սթափ մոտեցումներով, ինքնատիպ դիտարկումներով առանձնացող գործեր են: Դրանք մասամբ հենց այդ հասարակությունների «կենսագրությունն» ու նրանց «բնավորության» արտացոլումներն են:

Պոեմների գեղագիտական հիմնանպատակը արցախցու անկոտրում ոգու ուժը և ստեղծարար եռանդի անպարփակելիությունը ներկայացնելն է, որը հեղինակին մեծապես հաջողվում է. այն իրականացվում է կենսական հիմքեր ունեցող անմիջական ու անկեղծ խոսքով, որն առանձնանշվում է ինքնատիպ գեղարվեստականությամբ:

Արցախյան պատերազմի պատճառած հոգեցունց ցավի, մարդկային ողբերգության մի ծավալուն պատկեր-խտացում է «**Գողգոթա**» պոեմը: Հեղինակը իր մտահղացումը կյանքի է կոչել՝ ընտրելով հյուսվածքի շարադրման յուրատիպ ձև: Պոեմում արտացոլված կենսական նյութով և նրա գաղափարական մեկնաբանությամբ Հակոբյանը ստեղծել է դրամատիզմով հագեցած բովանդակություն ունեցող մի գործ, որն իր գեղարվեստականությամբ անկրկնելի է:

Զոհված Վարուժի հետ նրա չլինելիության հետ չհաշտվող կնոջ «գրույցը», որ ավելի շատ անդարմանելի ցավ ու տառապանքից վերելնող խոսքակռիվ է՝ սիրախառն հանդիմանանքներով, ըստ էության, երկխոսության պատրանք ստեղծող կառուցվածքային յուրատիպությամբ «մենախոսություն» է, որի հյուսումը սկզբից մինչև վերջ ընթանում է հետզհետե սաստկացող լարվածությամբ: Հուզիչ, ողբերգական ապրումների ցնցող զգացողություններով են համակում այրի կնոջ օրագրային գրառումները, որոնք երբեմն ունենում են խոհափիլիսոփայական բովանդակություն: Ինչ խոսք, նման հատվածնե-

րում խիստ նկատելի է դառնում բանաստեղծի ներկայությունը, որից, մեր կարծիքով, ինչ- որ չափով տուժում է կերպարի մտածումի հավաստիությունը: Բայց բարեբախտաբար դրանք չեն խանգարում կերպարի տիպականության լիարժեք լինելուն: Ահա «25.05.93 թ.» թվագրյալ գրառումից մի հատված. «Հայր չի մեռնում: Երևի մենք, որպես ժողովուրդ, միակն ենք, որ չենք մեռնում խաղաղ, տարիքն առած, բնական մահով: Մենք նահատակվում ենք, մենք զոհվում ենք...»: Իսկ ընդհանրապես հեղինակային միջամտությունները այս ոչ սովորական կառուցվածքով հյուսվող պատումի ընթացքին, ավելի են խորացնում ապրումները, սրում զգացողությունները. «Երեկոն լաց է լինում, // արցունքները դառնում են սնդիկի կաթիլներ, // ընկնում են ականջը // Խղճի: // Իսկ կինը՝ հոգնած թատրոնից անդամ աշխարհի // հոգնած սերերից ու ատելություններից....// հայտնվում է // Վարուժի միշտ հավատարիմ շիրիմի վրա....// Ձեռքերը տարածում է՝ երկար-երկար, // ինքը՝ անհաղթ, // ինքը՝ սիրող, // ինքը՝ հպարտ ու անպարտելի, // կանգնում է շիրիմին՝ որպես հավերժ կենդանի մի խաչ»:

Ազգային ինքնության, հոգեկերտվածքի ու աշխարհընկալման, ինչպես և ազգի կեցությունն իմաստավորող արժեքների գեղարվեստական հայտածումների յուրատիպ արտահայտություններ են «Երամականչ» պոեմը, «Տաճարն Աստծո» պոեմ-վիպերգն ու «Քրիստոսի ծաղիկները» ասք-պոեմը: Երեք գործերն էլ հետաքրքիր են նախևառաջ ընտրված կառուցվածքային ձև ու կերպով, ինչպես և մարդկային պարզ ու հասարակ ապրում-զգացմունքների արտահայտումներով: Պատմական եղելություններով, առասպելաբանությամբ ու տեսիլք-տեսլականներով, իմաստավոր պայմանականություններով են հյուսվում պոեմների ողջ ընթացքը: Բանաստեղծը ներքնատար խոսքային հոսքերով գեղարվեստական ավարտին է հասցնում մեր ազգային էության հիմնակետերը հանդիսացող անկորնչելի ոգու և անկոտրում կամքի մարմնավորումը՝ ամբողջականացնելով հայոց և նրա մաս կազմող Արցախ աշխարհի բանաստեղծական նկարագիրն ու բովանդակավորումը. «Եվ կաթողիկոսն Ամենայն Հայոց // երկարում է իր աջը օրհնաբանյալ, // և ափի մեջ խնկարկումով դալարում են լեզվակահյուսքերն // աշխարհալուր // մեր զանգերի՝ // արեգական շողերի պես՝ ձիգ, լուսարծակ, // Էջմիածնա Մայր տաճարից, // ապա քիրսված գմբեթներից Գանձասարի, Ամարասի ու // Գրչատան... // Եվ ձգվում են, և քաշվում են լեզվակները, // մեր արյան մեջ

արթնանում են հազար ու մի զանգ ու // դողանք // աստվածածեն» (**«Քրիստոսի ծաղիկները»**):

Տեսակի մեջ առանձնացող գործ է չորս մասից (**«Ընդերքներ», «Ամենատաք կետում», «Հուլունք Շամիրամա», «Աստծո տաճարը»**) բաղկացած **«Տաճարն Աստծո»** պոեմը, որով «հեղինակը փորձում է վիպել արցախյան էպոսի մի ուրույն տարբերակ՝ ըստ մեր ազգային էպոսի ճյուղային պատումների»¹:

Պոեմը Արցախի, նրա պատմության հերոսական էջերի, նրա զավակների զորավոր տեսակի, նրա բնության հրաշակերպության, ավանդապատումների իմաստնության և այդ ամենով պայմանավորվող արցախական ոգու կերպարավորումն է. այն, առանց վերապահության, ազգային ոգու՝ իր տեսակի մեջ անկրկնելի մի փառերգություն է: Հավաստենք ծաղկաքաղ արված տողերով՝ *«Մենք մեր Աստծո // սպարապետներն ենք, // և նկատել եմ դաշտ չունենք, // որտեղ խաչքար չլինի, // ձոր չունենք, // որտեղ չլինի մատուռ, // կամ վանք, կամ եխծի...// Եվ դրա համար ծաղկամուկերը // շատ են //սփռուն մեր հանդ ու ձորում, // և դրա համար // Հայկյան նիզակը ուր-որ խփում է՝ // աղբյուր է ելնում // և ոչ թե... արյուն»*, *«Ամենաբարձր կետը երկնքում, դա Քիրսի գագաթն է»*, *«Արարատի երակներն ի վեր //ելնում է Քիրսը, ահա, // մինչև դուռն Աստծու»*, *«Ես Դադիվանքի քարակերտ խաչն եմ: // Ինձ հնարավոր չէ պարտության մատնել»*: Եվ որպես փառերգության ավարտ-հատված՝

*Ես իմ Աստծո անձեռակերտն եմ,
և իմ արձակած նետի սուր ծայրին
հայոց աշխարհում
բարձրանում- ելնում-
վերընձյուղվում է
ՏԱԶԱՐՆ ԱՍՏԾՈՒ:*

Վարդան Հակոբյանի պոեմները, առանց բացառության, օժտված են ներքնատար խոսքի խոր գեղարվեստականությամբ և ունեն հեղինակային կենսահայաց դիտողականությունից ծնված հայեցումների, դատումների ու մտորումների, ինքնօրինակ վերլուծությունների այնպիսի նստվածքներ, որոնք ոչ միայն օգնում են բանաստեղծի ստեղծագործական դիման-

¹ **Սարինյան Սերգեյ**, Մեղեդիներից մինչև առասպել: (Վ. Հակոբյան, Երկեր, հ. II, էջ 705):

կարի, նրա կերտած գեղագիտական աշխարհի բովանդակավորմանն ու ամբողջականացմանը, այլև ապահովում են այդ գործերի մնայունությունը: Ահա ինչպես է գնահատում ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանը բանաստեղծի՝ Արցախյան թեմայով պոեմները. «Առ այսօր հայոց արցախապատումի չգերազանցված նմուշներ են մնում Վարդան Հակոբյանի «Տաճարն Աստծո» վիպերգը և «Քրիստոսի ծաղիկները» ասքը»¹:

Ընդհանրապես պետք է ասել, որ հայ գրականության էջերում ազգային ոգու գեղարվեստականացման նոր որակների ենք հանդիպում Վարդան Հակոբյանի ստեղծագործություններում: Դրանք մեր ժողովրդին հուզող բարոյական, գոյաբանական, հոգեբանական ու մշակութային հարցերի գեղարվեստական անդրադարձումներով հարուստ գործեր են, որոնք իրենց խոսքային ենթաշերտերում, նաև՝ ի բաց, արտահայտում են մեզանում գոյություն ունեցող դժեղի երևույթների նկատմամբ սուր ընդգծված անհանդուրժողականություն, որը երբեմն հասնում է անթաքույց ցասման.

*Իրար հանդեպ՝ խիստ ռիսկալ,
Հո՞ծ խմբերով ամբոխական,
Երամ-երամ, շարան-շարան
մեզ քաշում ենք կառավարան.
-Տե՛ր, մեզանի՛ց դու փրկիր մեզ:*

«Եղերերգ»

Չնայած Վարդան Հակոբյանի պոեմներում այլասացությունների, բացախոսությունների տասնյակ օրինակների ենք հանդիպում, այդուամենայնիվ, շեշտումով պետք է նշենք, որ հեղինակի որդեգրած հիմնասկզբունքի և ստեղծագործական առաջնադրույթի մեջ գերական պայքարող, մաքառումներով արարող հայկական ոգու ուժի ընդգծումն է:

Հոգեհույզ, մարդու ներսի ցավը տակուվրա անող, բայց նաև անասելի ուժ ներաշխարհ բերող մի պատկերի ենք հանդիպում **«Երամականչ»**-ում: Արցախա ծուռ Արշակի մասին հյուսված հերոսապատումի այդ հատվածն առանձնանում է ապրումների ու զգացմունքների խտացումով, մարմնավորած ոգու զորությամբ: Խոսքի ներքին շեշտադրումով ու իրադրական բներանգով կարելի է գուգադրել Խաչիկ Դաշտենցի, Մու-

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

շեղ Գալշոյանի՝ Սասնա ֆիդայիների կերպարները ներկայացնող պատկերների հետ: Արշակ ապերը Մուշեղ Գալշոյանի «Դո՛ւ նայիր, դու» ակնարկի հերոսներից մեկի՝ Իսրայել քեռու նման ձգտում է հաստատել ազգապահպանության, ազգային գոյաբանության բարոյահոգեբանական իր ըմբռնումները: Երկար ապրած տարիներով իմաստնացած ծերերը իրենց համակած ցավն ասես փորձում են խեղդել մեկը՝ երգի մեջ, մյուսը՝ պարի: Ազգային երգն ու պարը, ավելի տարողունակ դարձնելով կարոտը, միաժամանակ զորացնում են դիմակայելու ոգին, կորստյան ցավի դեմ յուրատիպ ինքնապաշտպանական միջոցի են վերածվում: Իննսուներ բոլորած Արշակ ապերը Անդրանիկ թոռան հարսնահանդեսում հանկարծ կանգնում է, գոտին ձգում, զուռնաչիներից դադար պահանջում ու կարդում կռվից չեկած Սերոբ որդու նամակի տողերը, որտեղ նա խոստանում է հաղթած վերադառնալ տուն և հոր հետ մեկտեղ «Քոչարի» պարել փոքրիկ Անդրի հարսնահանդեսում, վերջին բառերը նորից կարդալով՝ «*Նորից խենթացավ // մեր խենթ ապերը // ու ճչաց բարձր. // «Քոչարի» փչեք... // Ասաց ու կռվում զոհված իր որդու՝ // Սերոբի մաշված նկարը առավ՝ // ձիգ ու մեծադիր, // պարի մեջ մտավ... // «Էլ ի՞նչ հարսանիք, թե որդու հայրը // չպարի այնտեղ... Դե, եկ, շան տղա, // շան տղա Սերոբ, // խոստացե՞լ ես, դե, ուրեմն՝ պարի...»:* // Ամեն կողմերից փղծկոց ու լաց, // ամեն կողմերից պարի մեջ մտան // պարեցին իրենց ... զոհվածների հետ: // Առաջին անգամ տեսա նման պար»: (Հիշենք նաև Ակսել Բակունցի «Ծիրանի փողը» պատմվածքի այն դրվագը, որում գեղարվեստական պատկերն իր հզոր ներուժով կենսավորում, լսելի ու տեսանելի է դարձնում ծիրանի փողի թնդացող նվագն ու «ինչպես երկու վիթխարի ապառաժ» ձեռքերով, ծնկներով և կրծքով իրար զարնվող սասունցի տղամարդկանց պարը («Ինչպես լուսաբացը լեռներում, զարթնեց «Յար խոշտան» Նրանց ձեռքերի հարվածը պողպատի ձայն էր հանում, և կայծեր էին թռչում նրանց բորբոքված աչքերից»¹): Երկու պարագայում էլ պարը վերածվում է կորստյան ցավի, կարոտի ու ցասումի դրսևորման հզոր միջոցի:

Մարդու մեջ եղած անփոփոխականներից մեկը, անշուշտ, անցյալ չդարձող հիշողությունն է, որ ծնում է մեծ թախիծ: Հակոբյանը, ինչպես աշխարհում ապրող յուրաքանչյուր հայ, հայրենյաց թախիծի կենսաբանական կրողն է: Նրա գեղագիտա-

¹ Բակունց Ակսել, Երկեր, 4 հ-ով, հ. I, ՀՍՍՀ ԳԱ հրտ., Եր., 1976, էջ 202:

կան աշխարհի կարևոր տարրերից են թախիծ-կարոտն ու թախիծ-տխրությունը, որոնք ինչ-որ չափով ընկալվում են որպես արժեք-խորհրդանիշներ (*«Կարոտը իմ մեջ չլռող զանգ է»*): Եվ պետք է ասել, որ դրանք ընդգծուն տեղ ունեն Վարդան Հակոբյանի՝ հայրենի եզերքը կերպարավորող պոեմներում և գոյավորում են բարոյահոգեբանական ու մտազգացական վիճակներ, որոնք ներշնչողական են և կարողանում են ներագդել, ինչ-որ չափով չարժեքների ազդեցություններից պաշտպանել արցախցու մտածողության անփոփոխականը, նախաէն կազմող ազգային հիմնատարները:

Պոետական իր աշխարհը անընդհատ հարստացնելով արցախականով՝ Վարդան Հակոբյանը աննկատ ամբողջականացնում է արցախցու ազգային կերպարը. արցախցու, որ, *«Արարատի երակներն ի վեր» «մինչև դուռն Աստծու»* ելնող իր Քիրսի, իր Ժայռ ու քերծերի հետ ներծովվելով, ձեռք է բերել նրանց հավերժող անփոփոխը՝ վեհության ոգին.

*Երևի լեռան թոռ կամ ծոռ եմ ես
Իմ մեջ անմեռ է ոգին վեհության...
«Երևի լեռան...»*

Իր մեջ վեհության ոգին անմեռ պահող արցախցու կենսականաստ էթնոգծերից մեկը ժառանգականության և բնածինության գաղտնագրի անեափոխ պահպանումն է: Այս հատկանիշի շնորհիվ են գոյատևում նրա հավաքական աշխարհայացքի պատվարները կազմող արժեքային կողմնորոշիչները՝ լեզուն, հավատը, հույսն ու սերը, հպարտությունը, ազգային հերոսականությունը մարմնավորող իդեալ-հերոսը, ինչպես նաև բարոն և չարի, լավի ու վատի, արդարության և անարդարության մասին պատկերացումները, որոնցով էլ պայմանավորվում է նրան **փոքրտիեզերականից** դեպի **մեծտիեզերականը** ուղեկցող ծիրի անխաթարությունը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

*ԱՐՑԱԽ ԱՇԽԱՐՀԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆՆԱԿԱՎՈՐՈՒՄԸ
ՎԱՐԴԱՆ ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
ՉՈՒՄՆԱ ԵՐՎԱՆՆԱՆ*

Վարդան Հակոբյանի գեղագիտական հավատամքը հայրենիքն է, իսկ պոետական խոսքի գերակա թեման՝ Արցախը: Բանաստեղծի գեղագիտության մեջ Արցախ աշխարհի թեմայի գերակայությունը պայմանավորված է ոչ միայն նրա աշխարհայացքով, այլ նաև ոչ վաղ անցյալի արյունոտ իրադարձությունների, դրանց հաջորդած կենսաերևույթների ցավոտ ընկալումներով:

Հակոբյանի բանաստեղծական ելույթն ու տարածքը ամբողջ հարստությամբ երևում են հենց Արցախին և արցախցուն նվիրված գործերում, որոնց հենքում արցախյան բնաշխարհիկ խորապատկերներով ու գուներանգով գեղարվեստականացված արցախական ոգին է, հավատն ու լավ օրվա երազանքը:

РЕЗЮМЕ

*ОПИСАНИЕ И СОДЕРЖАТЕЛЬНОСТЬ ЗЕМЛИ АРЦАХ В
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВАРДАНА АКОПЯНА
ЗУХРА ЕРВАНДЯНА*

Ключевые слова: поэтический, основной, отечественный, монументальный, поющий дифирамбы, посвященный богу, присущий внутреннему миру, символ-пример, самопознание, освященный.

Эстетическим символом веры Вардана Акопяна является Родина, а преобладающей темой поэтической речи - Арцах. В эстетике поэта преобладание земли Арцах обусловлено не только его мировоззрением, но и кровавыми событиями недавнего прошлого, последующими болезненными восприятиями жизненных явлений.

Глубина и протяженность поэтической сущности Акопяна всем своим богатством видны именно в произведениях посвященных Арцаху и арцахцу, в основе которых арцахский дух, отображенный художественным образом глубинными и многоцветными картинами природы Арцаха, вера и мечта о лучшем дне.

SUMMARY

DESCRIPTION AND SUBSTANTIVENESS OF ARTSAKH WORLD IN THE WORKS OF VARDAN HAKOBYAN

ZOUKHRA YERVANDYAN

Key words: *poetic, basic/fundamental, domestic, monumental, singer of the praises, devoted to God, inherent to inner world, symbol-example, self-awareness, sanctified.*

Aesthetic symbol of belief of Vardan Hakobyan is motherland, and Artsakh-is the prevailing theme of his poetic speech. The dominating role of Artsakh world in poet's aesthetics is determined not only by his ideology, but also with bloody occurrences of recent times, and painful perceptions of vital phenomena following them.

The deepness and extent of poetic essence of Hakobyan can be seen with all their richness in the works dedicated to Artsakh land and Artsakh people, which are based on spirit of Artsakh, depicted in aesthetic way by deep and colorful pictures of nature of Artsakh, belief and dream about better day.